

BOOK REVIEW – RECENZE

Michal Hlavica: Fragmenty Velké Moravy. Hrnčířské značky jako nástroj výzkumu společenské a politické komplexity Moravy 9. století. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 75, Archeologický ústav AV ČR, Brno, *Brno 2023*. ISSN 1804-1345. 179 str., 44 obr., 4 tab., katalog.

Snahou autora bylo přispět nejen k diskusi o tom, jak nazývat mocenský útvar západních Slovanů v 9. stol., ale pomoci značek na dnech některých nádob charakterizovat distribuci tohoto běžného spotřebního artefaktu a tím osvětlit i organizační strukturu Velké Moravy. K tématu přistoupil tak, že nejdříve shrnul závěry diskuse týkající se charakteru a názvu Velké Moravy označované někdy jako stát, feudální stát, cyklické náčelnictví či raný stát. Do diskuse přispěl i aplikací pojmu „zrcadlová říše“, která představuje „...*periferní společenství organizující se v reakci na interakce s mnohem vyspělejší říší ve svém sousedství*...“ (str. 8). Se znalostí různých modelů se pokusil „...*ukázat, jaké mechanismy vedly ke vzniku konfедераčního uspořádání Velké Moravy*...“ (str. 9). Jako vhodný model autor zvolil organizační strukturu náčelnické konfederace, na jejímž vrcholu stál vůdce konfederace, o něco níže regionální náčelníci, kterým byli podřízeni komunitní náčelníci s lokální komunitou.

Za území, které bylo možné z centra efektivně spravovat, považuje kruh o poloměru 25–30 km. Tato vzdálenost podle autora odpovídá půldennímu pochodu. Znamenalo by to, že během jednoho dne je možno pěšky urazit 50 až 60 km, což by výjimečně trénovaný jedinec mohl zvládnout, ale pro běžný provoz to není pravděpodobná představa. Podobně příliš optimistický je i autorův předpoklad, že trasu od břehů Dunaje na Pohansko u Břeclavi bylo možné zvládnout pěšky za jeden den, tj. 16 hodin (str. 83). Vzhledem k tomu, že na tehdejších cestách se zvláště při transportu zboží cestovalo pomaleji, jeví se jako reálnější odhad, že 25 až 30 km byla vzdálenost dosažitelná pěšky za jeden celý den.

Jako politický model se pro Velkou Moravu hodí podle autora decentralizované společenství zrcadlové říše, které aplikuje na konkrétní situaci. Napsat, že politické ekonomii velkomoravských vládnoucích elit dominoval „*mobilitně-predátorský produkční mód*“ (str. 27), zní uším dnešního Středověkopropana tvrdě. Vzhledem k tomu, že termín predátor se užívá především v souvislosti s označením jiných živočichů než člověka, hodilo by se lépe místo predátorský použít výraz kořistnický.

Okrajově se autor dotkl koncentrace mohylových pohřebišť u Rudimova, které zřejmě souvisí s výskytem pelosideritických rud. Zatím není prokázáno, že by zde byla doložena „...*dislokace monumentálních pohřbů a ceremoniálních shromažďovacích míst*...“, které by dokazovaly nároky velkomoravských elit žijících v osmadvacet kilometrů vzdáleném Starém Městě u Uherského Hradiště (str. 28). Produkce železa a jeho zpracování v tomto období je také prokázána v Moravském krasu a Boskovické brázdě, kde se uvažuje o rozdílném charakteru organizace ve vztahu k mocenskému centru na Starých Zámčích u Líšně (*Mikulec et al. 2022*). Speciálně zaměřený výzkum by zde mohl ledacos prokázat. Jen necelých 20 km od Rudimova leží vrch Klášťov označený jako „...*centrum s předpokládanou ceremoniální funkcí*...“ (str. 29). K tomu lze dodat, že by se dobře hodilo označení tohoto místa jako „*hrdla, které se materializovalo do podoby exkluzivní kontroly nad uzlovým bodem dálkového a regionálního obchodu či kontroly nad přepravou importovaného zboží*“ (str. 27). V přeneseném slova smyslu bychom mohli hovořit o celnici kontrolující transport zboží mezi Nitranským knížectvím a Moravou. Co se týká směny, autor počítá s tím, že „*podstatná část ekonomické i politické moci (byla) v rukou regionálních elit*“ (str. 36) a velkomoravští vladaři měli „*jen omezenou ekonomickou a politickou moc*“ (str. 37). Nejednalo se tedy podle něj o stát feudálního typu, ale o mocensky decentralizovanou náčelnickou konfederaci.

Za velmi důležitou obchodní komoditu je třeba považovat sůl, transportovanou od Dunaje do nadregionálního tržního centra na Pohansku a odtud do regionálních center (Znojmo, Brno-Líšeň,

Staré Město u Uh. Hradiště) vzdálených okolo 60 km. Tento tržní systém je prezentován na dvou mapách (obr. 16, 17), kde jsou tržní centra a další významná sídliště zasazena do šestiúhelníkové sítě a predikovaných komunikací. Při pohledu na mapu na obr. 17 není jasné, proč Staré Brno bylo zařazeno do kategorie významných sídlišť této doby. Pozoruhodné je rozčlenění komunikace mezi Pohanskem a Brnem-Lišní na menší úseky, kde opevněná sídliště byla od sebe vzdálena kolem 15 km. Predikovat taková sídliště by bylo možno i na trase mezi Mikulčicemi a Starým Městem, nebo Strachotínem a Znojmem. Rozdělení důležité komunikace na menší, zhruba patnáctikilometrové úseky by jistě z hlediska kontroly trasy i provozu prospělo. Jádru Velké Moravy bylo tedy oblastí integrovanou do regionálního tržního systému a regionální tržní centra byla zároveň mocenskými centry.

Tržní systém autor testoval na značkách na dnech nádob z Mikulčic, Starých Zámků, Starého Města a Pohanska. Technikou frotáže sejmul značky na stovkách nádob, roztřídil je a vzájemně porovnal tak, že se z celého souboru vytřídil soubor 41 jistých a 18 pravděpodobných identických značek. Není překvapující, že identické značky se vyskytovaly především na jednotlivých lokalitách, ale značky identifikované na Pohansku a Mikulčicích jsou odrazem blízkých, nejen geografických, vazeb těchto lokalit. Identické značky z Pohanska a Starých Zámků, nebo rakouského Pellendorfu, ležícího zhruba na polovině cesty k Dunaji, je možno považovat za projev dálkového obchodu. Každopádně velikým překvapením je zjištění identické mikulčické značky na nádobě ze Staré Boleslavi vzdálené vzdušnou čarou 230 km. Oba fragmenty mají v keramice grafit, což prý rámcově datuje tyto kusy do období po zániku Velké Moravy. Grafitová keramika se však v Mikulčicích vyskytuje již ve velkomoravském období (*Poláček 1998*). Podrobnější rozbor materiálu, z něhož byly obě nádoby zhotoveny, by snad určil, zda se do Staré Boleslavi dostala celá nádoba z Mikulčic, nebo se tam vyskytoval hrnčíř, který opustil mikulčické centrum i s nářadím, respektive matricí. Názor, že po zániku Velké Moravy odcházeli řemeslníci do Čech, se potvrzuje například u šperkařů pracujících pro elitu pohřbenou na Pražském hradu (*Frolík – Smetánka 1997, 70–71*).

Autor svůj názor, že Velká Morava byla decentralizované společenství konfедераčního uspořádání ekonomicky i politicky charakterizované z velké části jako autonomní náčelnictví (str. 87), testoval analýzou identických značek na keramice a dostatečně podložil dalšími relevantními argumenty. Jistě by bylo zajímavé stejnou metodou charakterizovat hospodářskou a politickou situaci na Moravě po připojení k přemyslovskému státu ve dvacátých nebo třicátých letech 11. století, kdy jsou známa tři úřední knížectví a další opevněná sídliště. Jaké označení z hlediska ekonomického a politického by se pro tuto situaci hodilo? Jisté je, že kniha Michala Hlavici naznačila nejen možná řešení, ale otevřela i další otázky.

Josef Unger

Literatura

- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997:* Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Mikulec, R. – Hlavica, M. – Kmožek, M. 2022:* Archaeological evidence of independent iron production from the 9th-century rural settlement of Bořitov (Blansko District, Czechia). *Archaeologia historica* 47, 763–794. <https://doi.org/10.5817/AH2022-2-14>
- Poláček, L. 1998:* Graphittonkeramik aus Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. *Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Tagungen in Mikulčice IV*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 127–197.